

УДК 316.1/.2

КВАШИН Володимир Валерійович,
аспірант Київського університету
туризму, економіки і права,
e-mail: kvas_v_v@i.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Результати стрімкого науково-технічного прогресу, перш за все інформаційно-комунікаційних технологій, все більше починають впливати і визначати подальший розвиток усіх сфер життя суспільства, тим самим стаючи домінуючим елементом переходу суспільства на новий етап свого розвитку. Це актуалізує дослідження впливу соціально-економічних чинників на розвиток інформаційних процесів у суспільстві в умовах розбудови інформаційного суспільства. Аналіз результатів впливу соціально-економічних умов на інформаційні процеси розвитку суспільства показав їх залежність як від етапу розвитку суспільства, так і стану розвитку основних його сфер, таких як: соціальна, економічна, політична та духовна. Крім того, сучасний стан інформаційних процесів виявив проблеми, які притаманні тільки теперішньому етапу розвитку суспільства – інформаційного, а саме: кібернетична реальність, простір, безпека, соціальні мережі, «електронні відходи» та перенавантаження інформацією як соціальних груп, так і індивідів.

Ключові слова: соціально-економічні відносини, соціально-економічні умови, розвиток суспільства, інформаційні процеси, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура.

Постановка проблеми. Результати стрімкого науково-технічного прогресу, в першу чергу це стосується інформаційно-комунікаційних технологій, все більше починають впливати і визначати подальший розвиток усіх сфер життя суспільства, тим самим стаючи домінуючим елементом його переходу на новий етап свого розвитку. Так, за останні десятиліття інформація перетворилася на товар і стратегічний ресурс, тим самим стаючи важливою передумовою переходу суспільства до нового суспільного ладу – інформаційного суспільства, де базовим елементом стає інформація. Такі перетворення суттєво впливають на усі сфери суспільного розвитку, стаючи головним каталізатором змін і перетворень на рівні окремих індивідів, соціальних груп та на державному рівні. В сучасних умовах ми бачимо взаємний вплив широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на соціально-економічні умови розвитку суспільства в цілому. Такий стан речей продукує серйозні трансформації, насамперед в інформаційних процесах, що вимагають переходу на сучасні технології та методи роботи з інформацією. У зв'язку з цим і виникає необхідність проведення відповідних досліджень з використанням історико-філософського та соціально-філософського аналізів зазначених процесів соціально-економічних умов розвитку інформаційних процесів у суспільстві, для подальшого використання отриманих результатів у процесах вироблення практичних рекомендацій щодо удосконалення шляхів розвитку інформаційних процесів в умовах соціально-економічного поступу суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, показав, що соціально-економічні відносини в рамках різних формацій та суспільних устроїв розглядалися як філософами, так і представниками інших сфер знання: Д. Белл, І. Гобзов, В. Добреньков, Ф. Енгельс, А. Кравченко, К. Маркс, Ф. Уебстер та ін. А питаннями соціальних комунікацій, інформаційних комунікацій та процесів займалися: В. Афанасьєв, А. Деркач, С. Кудрявцева, В. Колос, В. Михайлов, Є. Перелигіна, А. Соколов та ін.

Але, не зважаючи на зазначене, необхідно наголосити, що питання соціально-економічних умов розвитку інформаційних процесів у суспільстві, будучи частиною загальної проблеми, на сьогодні мало вивчені і тому потребують додаткових досліджень.

Мета статті. Дослідження впливу соціально-економічних умов на розвиток інформаційних процесів у суспільстві в умовах розбудови інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить історія розвитку людства, основним фундаментом (базисом) будь-якого суспільства є соціально-економічні відносини, на базі

яких виділяються основні соціально-економічні формації/соціальні лади, а також здійснюється класифікація за виробничими зв'язками та способами виробництва. Отже можна відзначити, що розвиток інформаційних процесів у суспільстві повністю залежить від умов соціально-економічного розвитку.

Як відмічає І. Гобозов, важливою особливістю соціально-економічних відносин, є те, що «вони на відміну від усіх інших суспільних відносин не залежать від свідомості і волі людей», але водночас «визначають їх волю і свідомість», а тому «соціально-економічні зв'язки є відносинами об'єктивними і в цьому сенсі матеріальними» [1, с. 107]. Крім того, цей автор також зазначає, що «суспільно-економічною формацією може бути названий не всякий соціально-економічний тип суспільства, а тільки такий, який є одночасно і стадією всесвітньо-історичного розвитку», а «суспільно-економічних формацій існує стільки, скільки існує основних суспільно-економічних укладів і основних способів виробництва» [1, с. 107].

Так, В. Добренєков та А. Кравченко досліджуючи історію зарубіжної соціології визначали започаткування та філософське осмислення терміна «соціально-економічні формації» такими філософами як К. Маркс та Ф. Енгельс, які підкреслювали, що: «суспільно-економічна формація – історичний тип суспільства, що характеризується певним станом продуктивних сил, виробничих відносин і визначених останніми надбудовних форм», тобто «спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі» [2].

Отже, науково-технічна революція, що відбулася у останні два-три десятиліття ХХ століття, а також широке впровадження її результатів у повсякденне життя, стало основним каталізатором змін соціально-економічних умов та характеру подальшого розвитку суспільства, обумовивши, тим самим можливість переходу соціально-економічних формацій на новий етап розвитку – так званого інформаційного суспільства, де основну роль відіграє інформація. Широке використання ІКТ та зміни форматів інформації призвели до значних трансформацій усіх складових елементів інформаційних процесів та створення нових засобів виробництва і взаємовідносин між робітниками та роботодавцями із виникненням цілих секторів економіки у віртуальному просторі. Крім того новітні комунікаційні технології сприяли стрімкому розвитку процесів глобалізації та інтеграції як історичних феноменів, так і об'єктивних закономірностей розвитку суспільства.

Підтвердженням цього є напрацювання сучасних дослідників та науковців, завдяки яким були дані визначення новому суспільному устрою, а саме: «постіндустріальне» або «інформаційне суспільство», а також визначені його особливості. Слід відмітити, що уперше використання терміна «інформаційне суспільство», за одними даними, приписується Ю. Хаяші, за іншими – Ф. Махлупу і Т. Умсао. Родоначальником концепції постіндустріалізму вважається Д. Белл, який у 60-ті роки ХХ ст. представив такі визначальні риси нового суспільного устрою як: «перехід від виробництва речей до виробництва послуг, причому послуг, пов'язаних насамперед з охороною здоров'я, освітою, дослідженнями і управлінням», де зазначена риса постіндустріального розвитку суспільства «тісно пов'язана зі змінами у розподілі занять: спостерігається зростання інтелектуалів, професіоналів і «технічного класу», а також відмітив, що «центральне місце в постіндустріальному суспільстві займає знання» [3, с. 54]. Це стало можливим завдяки отриманню інформацією ознак товару та стратегічного ресурсу, коли інформаційний сектор економіки починає переважати традиційні сектори економіки такі як: сільське господарство, промисловість, послуги. Тобто ми споглядаємо як капітал і праця – основа індустріального суспільства поступаються місцем інформації та знанню в інформаційному суспільстві. У зв'язку з таким станом речей, Ф. Махлуп сформулював положення про розвиток економіки, яка базується на знаннях, а – Й. Масуда відзначив, що виробництво стає інформаційно містким. На сьогодні ми бачимо як різні сфери та сектори традиційної економіки стрімко розвиваються у віртуальному просторі, а також з'являються нові, які повністю функціонують у віртуальному просторі. Але не можна говорити про те, що вони повністю замінять традиційні сфери та сектори економіки. На наш погляд, відбувається лише подальший розвиток сфери економіки.

Як показує практика, такий «чистий» або «теоретичний» поділ на суспільні лади не існує в реальному житті. Це пов'язано з тим, що завжди є присутні варіації, відхилення та комбінації нових елементів із старими, не є винятком і соціально-економічні формації/соціальні устрої. До цього необхідно також додати специфічність розвитку однієї і тієї ж формації/устрою у різних народів. Наприклад, родовий устрій слов'ян відрізнявся від родового устрою скандинавських племен чи племен Північної і Південної Америки. Яскравим прикладом виступає сучасна світова політична карта, яка налічує близько двох сотень держав, що відрізняються своїм політичним, соціальним, економічним устроєм, а також рівнем розвитку. І тому не можна стверджувати, що всі ці країни, а разом з ними і суспільство знаходиться на одному і тому ж етапі соціально-економічного формаційного розвитку. Отже, можна відзначити, що існує різношвидкісний соціально-економічний розвиток усіх країн та суспільства, і тому їх можна тільки структурувати по групах, за окремими ознаками, яким вони найбільше відповідають. Але, як показує сучасний стан речей та рівень інтеграції й глобалізації, умовні кордони цих устроїв розмиваються і не дають можливості проводити чіткі кордони. Але не зважаючи на це, як показує історичний досвід країни і суспільства не можуть взяти і просто перескочити через один або декілька соціальних устроїв без значних потрясінь та революційних змін. Тому такі дії повинні здійснюватися лише еволюційно. Враховуючи, що практично усі соціально-економічні формації залучені у спільні інтеграційні та глобалізаційні процеси, можна з упевненістю стверджувати, що незалежно від їх соціально-економічного, політичного та духовного розвитку відбуваються спільні інформаційні процеси з наявною інформацією. Так, серед основних елементів інформаційних процесів можна виділити: передавання, отримання, оброблення, зберігання інформації у форматах, які дозволяють це робити, використовуючи комунікаційні мережі, де основним транспортним елементом виступають електронні комунікації (телекомунікації та/або електрозв'язок). На сьогодні можна привести досить багато прикладів, коли країни із вищого формаційного ладу намагалися повноцінно перевести менш розвинені країни до наступного, більш сучасного формаційного ладу. Результати досить різні. На наш погляд, у першу чергу, основним каталізатором є готовність суспільства до таких трансформацій через залучення якомога більшого відсотку населення/громадян до сучасних технологій через навчання, освіту, освіченість. Отже, там де достатньо уваги приділяється питанням підвищення освіченості, морально-етичних якостей, духовності та загальній освіті суспільства (різних соціальних груп та окремих індивідів), можна сподіватися на позитивний результат в частині готовності суспільства до розвитку. Яскравим прикладом можуть слугувати такі країни, які за двадцять-тридцять років здійснили значний «стрибок» у своєму розвитку. Серед них можна виділити: Китай, Сінгапур, Південна Корея тощо.

Ось тут на перше місце виходить здатність влади, еліти використовувати сучасні технології і техніку для створення таких соціально-економічних умов розвитку суспільства, соціальних груп та окремих індивідів, щоб якомога швидшими темпами прийти до сучасної моделі соціально-економічної формації – «інформаційного суспільства». Потужним двигуном, а до певної міри і причиною революційних змін у сучасному суспільстві, стало широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя на базі стрімкого розвитку телекомунікаційних мереж, технологій і обладнання. Яскравим прикладом можуть слугувати такі країни як: Японія, Південна Корея, Сінгапур, Китай та інші. Тобто країни, які здійснюють заходи з побудови сучасних типів економіки, надають питанням розвитку та впровадження ІКТ стратегічного значення. Підтвердженням цього є показники стану соціально-економічного розвитку найбільш розвинених країн. Так, Ю. Рижкова відмічає, що в США впродовж 1995-2000 років широке впровадження ІКТ забезпечувало понад 78 відсотків приросту продуктивності праці, а впродовж 2000-2006 років близько 38 відсотків, а «... до 2020 року його частка у світовому ВВП досягне 8,7%» [4, с. 1].

Наприклад, за даними, представленими на сайті Економічного дискусійного клубу, «Україна за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій цього року посіла 64 рейтингову позицію серед 139 країн світу» відповідно з «нещодавно опублікованим Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) Глобальним звітом про розвиток інформаційних технологій-2016 (The Global Information Technology Report)» [5]. Лідерами рейтингу у 2016 році стали такі країни як: Сінгапур, Фінляндія, Швеція, а аутсайдерами визначено Гаїті, Бурунді і Чад [5]. В основу цієї рейтингової оцінки покладено Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index 2016), який визначає рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у країнах світу. Так, згаданий індекс складається з чотирьох субіндексів, таких як: наявність умов для розвитку ІКТ; готовність; субіндекс використання ІКТ урядом, бізнесом і суспільством; субіндекс впливу ІКТ на розвиток країни [5].

Отже слід зазначити, що не наявність та широке впровадження ІКТ робить суспільство інформаційним, а є лише платформою для становлення та подальшого розвитку цієї суспільно-економічної формації. Також необхідно зазначити, що постійно зростаюча тенденція широкого розвитку й використання ІКТ не може бути єдиним критерієм становлення інформаційного суспільства у тій або іншій країні. Так, Ф. Уебстер виокремив п'ять критеріїв, які використовуються дослідниками у процесі аналізу інформаційного суспільства, а саме: технологічний, економічний, пов'язаний зі сферою зайнятості, просторовий та культурний [6, с. 14-30]. Отже, сталий розвиток інформаційного суспільства може бути тільки за умови дотримання балансу за усіма критеріями.

Тому під час розгляду соціально-економічних умов розвитку інформаційних процесів можна побачити пряму залежність, коли рівень складності процесів отримання інформації, переробки (узагальнення) інформації, накопичення (зберігання) інформації, передавання інформації та використання залежить від рівня готовності суспільства (в існуючих політичних і економічних умовах) до використання сучасних високотехнологічних інформаційних процесів. Основним показником може слугувати рівень технологічної («цифрової») готовності інформаційних процесів для роботи з інформацією. Так, завдяки широкому використанню з боку суспільства/користувачів сучасних багатофункціональних і досить потужних пристроїв (комунікатори, смартфони, нетбуки, комп'ютери, планшети тощо), які дозволяють оперувати із досить великим обсягом інформації різних форматів (документи, фотографії, картинки, аудіо, відео тощо) на доволі високих швидкостях відбувається передання даних на національному та світовому рівнях.

Так, О. Семеновим визначається, що «змістовна, ціннісна сторона первісного формально-математичного поняття інформації дозволила об'єднати поняття «знання» і «інформація» в нове єдине фундаментальне поняття «інформаційний ресурс» і завдяки цьому інформація почала перетворюватися на важливий «стратегічний ресурс» як для суспільства, так і держави, а перехід «суспільства в принципово нову фазу свого розвитку, до так званого «інформаційного суспільства» пов'язує з «розширенням використання інформаційного ресурсу» [7]. Отже, на перше місце виходить створення відповідних умов для залучення до інформаційних процесів якомога більшої частини суспільства (соціальних груп). Найбільш поширеним є створення передумов побудови електронного суспільства та електронного урядування, через розвиток таких їх складових як: телемедицина, е-освіта, е-торгівля, е-послуги та е-сервіси (державні, адміністративні та публічні) тощо. Крім того, необхідно розвивати створення єдиних баз даних (за відповідними напрямками та розділами) та забезпечувати можливість вільного доступу до них з боку усіх фізичних та юридичних осіб. А це, в свою чергу, вимагає здійснення на постійній основі навчання комп'ютерної грамотності серед усіх верств населення, проведення підвищення кваліфікації усіх учасників інформаційних процесів.

Але, на жаль, не все так просто. Одним із важливих показників ефективності побудови нової соціально-економічної формації, на наш погляд, повинні виступати

морально-етична, духовна і культурна сторони сучасного розвитку суспільства в цілому, соціальних груп та індивідів, а не економічні показники та матеріальні блага. Яскравим прикладом такого підходу можуть бути результати різних соціологічних досліджень на предмет такого показника як: наскільки людина почуває себе щасливою. З іншого боку, достатньо-необхідна матеріально-технічна база є запорукою прискорення процесів переходу до нової формації. Наступним показником повинен стати соціальний характер розвитку економіки та держави в частині соціального забезпечення і справедливого розподілу соціальних благ серед усіх соціальних груп та окремих індивідів. І на завершення пропонуємо зупинитися на питаннях захисту честі і гідності, моралі та чеснот окремої особистості, а також забезпечення питань безпеки для них з боку держави.

Крім цього, постійне ускладнення складових елементів інформаційних процесів негативно впливає на найпростіші засоби комунікації: мова, народні пісні, усні оповідання, некомп'ютерна письменність тощо. Так, на сьогодні наявна тенденція до зникнення мов малих народностей, повний перехід на комп'ютерну письменність, зникнення аналогових носіїв інформації (книг, фото тощо). Під час глобалізації відбувається втрата ідентичності як певних народностей, так і соціальних груп та окремих індивідів. Наступним прикладом є заміна реальності на «кібернетичну» реальність, коли цілі соціальні групи стають фактично відірваними від реального життя. Крім того, постійне спілкування в соціальних мережах негативно впливає на соціальну адаптацію індивіда за її межами. Постійне збільшення можливостей зберігання значних обсягів даних (з використанням хмарних технологій) породжує дублювання значних масивів даних, тому досить актуально постає питання появи так званих «електронних відходів» і виникає проблема необхідності утилізації непотрібної інформації, яка є зараз у приватному та публічному доступі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів впливу соціально-економічних умов на інформаційні процеси розвитку суспільства показав їх залежність як від етапу розвитку суспільства, так і стану розвитку основних його сфер, таких як: соціальна, економічна, політична та духовна. Водночас складові елементи інформаційного процесу, крім технічного та технологічного розвитку, більшою мірою залежать від морально-етичного та культурного розвитку суспільства, а також від забезпечення у суспільстві дотримання норм честі і гідності кожної окремої людини, що повною мірою залежать від готовності як еліти, так і влади в цілому здійснювати владні відносини і забезпечувати сталий розвиток держави в умовах розбудови інформаційного суспільства. Основним завданням для влади є формування та реалізація відповідної державної політики, створення необхідної нормативно-правової бази та економічних умов для створення необхідно-достатніх соціально-економічних параметрів розвитку інформаційних процесів у суспільстві. Крім того, сучасний стан інформаційних процесів виявив проблеми, які притаманні тільки теперішньому стану розвитку суспільства – інформаційного суспільства, а саме: кібернетична реальність, простір, безпека, соціальні мережі, «електронні відходи» та перенавантаження інформацією як соціальних груп, так і індивідів. Вказане вимагає залучення напрацьованої вченими відповідної наукової та філософської бази для створення можливості сучасного осмислення процесів, що відбуваються.

Список використаної літератури

1. Социальная философия. Под ред. Гобозова И. А. – М.: Издатель Савин С. А., 2003. – 528 с.
2. Михайлов В. А. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества / В. А. Михайлов, С. В. Михайлов // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. тр. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 34-52.
3. П'янзін С. Д. Основи соціальної філософії: навч. посіб. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 152 с.
4. Рижкова Ю. О. Оцінка розвитку інформаційного суспільства в Україні: сучасний стан та проблеми / Ю. О. Рижкова // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2016. – Вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/61605/66178>.

5. Рейтингові оцінки України за Індексом мережевої готовності 2016 / Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtyngovi-ocinky-ukrayiny-za-indeksom-merezhevoyi-gotovnosti-2016>.
6. Социальная коммуникация в современном мире: коллект. моногр. / Н. Н. Азаров [и др.]; под ред. А. А. Деркача, Е. Б. Перельгиной. – М.: Альтекс, 2004. – 476 с.
7. Новейший философский словарь. 3-е изд., испр. – Минск: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
8. Афанасьев В. Г. Социальная информация / В. Г. Афанасьев. – М.: Наука, 1994. – 200 с.
9. Советов Б. Я. Теория информационных процессов и систем / Б. Я. Советов, В. А. Дубенецкий, В. Ф. Цехановский и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 432 с.
10. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб.: изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
11. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер; пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной; под ред. Е. Л. Варгановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

References

1. *Social philosophy* (2003). In Gobozov I. A. (Ed.). Moscow: Publisher Savin S. A. (in Russ.)
2. Mikhajlov, V. A. (2004). Features of the development of informatively-communicative environment of modern society. *Actual issues of the theory of communication*, 34-52. – SPb. (in Russ.)
3. P'yanzin, S. D. (2014). *Bases of social philosophy*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. A. (in Ukr.)
4. Ryzhkova, Yu. O. (2016). *Estimation of the development of informative society in Ukraine: the modern state and problems*, 17. Retrieved from <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/61605/66178> (in Ukr.)
5. Rating estimations of Ukraine after the Index of network readiness 2016. *Economic debating club*. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/rejtyngovi-ocinky-ukrayiny-za-indeksom-merezhevoyi-gotovnosti-2016>.
6. *Social communication is in the modern world* (2004). In A. A. Derkach, E. B. Perelygina (Ed.). Moscow: Alteks (in Russ.)
7. *A newest philosophical dictionary* (2003). – Minsk: Booking House (in Russ.)
8. Afanas'ev, V. G. (1994) Social information. – Moscow: Nauka (in Russ.)
9. Sovetov, B. Ja. (2010). *Theory of informative processes and systems*. Moscow: Publishing Centre «Akademia» (in Russ.)
10. Sokolov, A. V. (2002). *General theory of social communication*. SPb.: Mihajlov V. A. Publishing House (in Russ.)
11. Uebster, F. (2004). Theories of informative society. Moscow: Aspekt Press (in Russ.)

KVASHYN Volodymyr Valeriiovych,

Postgraduate student

of Kyiv University of Tourism, Economics and Law,

e-mail: kvas_v_v@i.ua

SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF INFORMATION PROCESS IN SOCIETY

Abstract. *Introduction. In recent decades, information has become a product and a strategic resource, thus it has become the important prerequisite for society's transition to a new social structure – the information society. Purpose. The investigation of the influence of socio-economic conditions on the development of information processes in society, in terms of the development of the information society. Methods. In the research, the descriptive method, complex analysis, structural and functional analysis of the issues of socio-economic conditions of the development of information processes in society were used. Results. It was shown that socio-economic conditions of the development of information processes in society are interconnected and dependent on many factors, such as technical, moral-ethical and so on. In the current conditions of human development the main place takes a man that, on the one hand, acts as a performer and a customer of a new socio-economic model of the development of society and information processes in society. Originality. The scientific novelty of research consists of the fact that as the technical and technological factors of the development of information processes, the major factors are moral and ethical, in which the main role plays studying, education and level of education that indirectly influence on the level of development of information and communication technologies. Conclusion. Summing up it should be noted that for the creation of necessary socio-economic conditions of the development of information processes in society, the main objective for the government should be the formation and implementation of public policies, the creation of necessary legal and regulatory framework and socio-economic conditions for the further sustainable development of information processes in society.*

Key words: *socio-economic relations, socio-economic structure/line-up, development of society, informative processes, informative resources, informative infrastructure.*

Одержано редакцією 03.09.2016

Прийнято до публікації 10.10.2016